

Jonsokaften i svovelpølen

Av Rune Blix Hagen, historiker, UiT Norges arktiske universitet.

(Trykt i *Nordlys* fredag 23. juni 2017, side 28.)

Fortellingen som følger er ikke hentet fra noe eventyr, men finnes fortalt og nedskrevet i en rettsprotokoll som over 350 år gammel og som finnes oppbevart ved Statsarkivet i Tromsø. Mari Olsdatter er blant de mange menneskene som ble forhørt av domstolene mistenkt for grov kriminalitet knyttet til trolldom og magi. Fra historien framgår det med all tydelighet at sankthanstiden var oppfattet som en farlig tid, da forbindelsene mellom jordisk virkelighet og det hinsidig var åpen og da litt av hvert kunne skje.

Blant de mange tragiske skjebnene fra hekseforfølgelsens tidsalder finner vi Mari Olsdatter. Om henne opplyses det at hun ennå ikke hadde fylt 12 år. Hennes mor var blitt brent som trollkvinne i Finnmark rundt 1650-åra. Mari vokst derfor opp hos ei tante. Senhøsten 1662 var også tanta blitt anklaget, tiltalt og brent som farlig trollkvinne i Vardø, sannsynligvis med lille Mari som tilskuer til bålbranningen. Tanta ble dømt som heks blant annet fordi hun hadde lært opp pikebarnet i svartekunst. Det var sterke blodsband mellom trollfolkene, mente retten, og gikk til anholdelse av jenta. Mens Mari satt i forvaring på Vardøhus festning og ventet på å bli forhørt, betrodde hun sine synder overfor presten og annet godt folk. I slutten av januar 1663 fikk også hele retten, og de som var tilstede i tingstua høre hennes bekjennelse.

På omvisning i svovelpølen

Mari begynte med å fortelle at hun hadde vært på visitt i helvete sammen med mange andre lokale trollkvinner. I svovelpølen var det Satan selv som sto for omvisningen. Han viste henne plassens "beskaffenhet og herligheter", som det heter i den 350 år gamle rettsprotokollen. Veien til helvete beskrev Mari som svært lang. Da hun omsider kom fram, pekte Satan på et stort vann, som lå langt nede i en svart dal. Vannet kokte når Satan blåste ild ut av ei jernpipe, sa hun, og ga dermed næring til oppfatningen av mørkets fyrste som fyrbøter i helvete. Nede i vannet lå det menn og kvinner og jamret seg som katter. Som lønn for sin tjeneste skulle Mari få brenne i det kokende vannet, sa Satan til henne.

Ifølge rettsreferatet stakk Satan et stykke fleskeskinke ut i vannet. Han tok stykket opp etter ei kort stund, og skinka var da ferdig kokt. Gjennom Maris historie fikk den lokale domstolen navnene på flere andre kvinner i nærmiljøet som hadde deltatt under besøket i helvete. Etter å ha gjort seg kjent i den slemme Satans bolig, var det fest. Selskapet foregikk Sankthansnatta 1662 på fjellknausen Domen mellom Kiberg og Vardø. Også denne ganen var Satan gildets midtpunkt. Oppe på fjellet i den lyse midsommernatta spilte han opp til ringdans

på sin røde fiolin. Mari beskrev nøye hvem som holdt hverandre i hånden under runddansen. Etter dansen skjenket Satan øl til kvinnene av ei sølvskål. Sankthansfesten denne natta på Domen ble avrundet ved at Satan fulgte hver av kvinnene til sine hjemsteder i Andersby, Vadsø, Ekkerøy, Kiberg og Vardø. De føy alle gjennom luften som svarte ravner.

Dom for trolldomskriminalitet

Maris tilståelse om hvem som hadde deltatt på sankthansfeiring med Satan, førte til dødsdom over flere navngitte kvinnene. Aktor i saken krevde også bålstraff over Mari for hennes grove misgjerninger, men retten anket saken på grunn av hennes lave alder. Ankeinstansen, det vil si lagtinget, festet ikke lit til hennes tilståelse fra underretten og mente at hun i stedet for det brennende bålet burde få et opphold på barn- og tukthuset i Bergen for å forbedre seg. Amtmann i Finnmark Hans H. Lilienskiold (1650-1703) som har skrevet om denne saken, kan fortelle at Mari Olsdatter senere ble gift i Vardø og at hun døde i 1694.

Trolldomsprosessene i Øst-Finnmark i løpet av vinteren 1662/63 er den verste og mest grusomme trolldomsforfølgelse i norsk historie. 31 kvinner, blant dem noen småpiker under 12 år, kom for retten i løpet av noen få måneder. Av disse ble 18 kvinner brent etter nokså summariske rettsavhør. Ytterligere to mistenkte kvinner ble faktisk torturert i hjel før domsavsigelse. Underretten som dømte i disse sakene, anket de resterende sakene til lagmannen. Sommeren 1663 rundt sankthanstider kom lagmann Mandrup Schønnebøl, til Vardø og frikjente seks unge jenter og fire voksne kvinner. De var blitt holdt under forvaring i det såkalte "trollkvinnefengselshullet" i påvente av endelig dom. Fra denne massive heksejakten har vi bevart fyldige rettsdokumenter. Her avløser den ene mest fantastiske bekjennelsen den andre.

Den rettslærde sorenskriveren i Finnmark mellom 1753 og 1770, Hans Johannes Paus kunne for øvrig i 1768 med en god porsjon ironi berette at det på Domen finnes «store mengder råtne koster som stammer fra trollkjerringenes reiser dit». Uansett, så har Domen gått inn i historien som åstedet for heksenes sankthansfeiring i nord.